

1981). Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 2780). 3. *Durûb-ı Emsâl*. Alfabetik olarak sıralanmış 448 adet Türk atasözünü ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 614/13). 4. *el-İstîlâhâtü's-Şi'riyye* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1684/5; Pertev Paşa, nr. 625/18). Eser Harun Tolasa tarafından tanıtılmıştır (*Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 [1981], s. 221-229) (Müstakimzâde'nin sayısı 130'u aşan eserlerinin bir listesi ve yazmaları için bk. *Tuhfe*, neşredenin girişi, s. 32-83; Yılmaz, *Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin*, s. 75-169).

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 50, 83, 100, 152, 162, 163, 178, 253, 254, 299, 308, 313, 348; a.mlf., *Tuhfe*, s. 216-217, 401, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-85; Suyulcuzaâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 130-131; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 292, 298; Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1275, IV, 237-238; *Sicill-i Osmânî*, III, 87-88; *Osmanlı Müellifleri*, I, 168; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 347-349; *Hediyetü'l-ârîfin*, I, 405; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, II, 738-742; Babinger (Üçok), s. 345; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1984, I, 416; Ahmet Yılmaz, *Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı* (doktora tezi, 1991), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Müstakimzâde ve Durûb-ı Emsâl'inin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 1999, s. 225-271; a.mlf., "Müstakimzâde'nin Kasîde-i Aynîyye Tercümesi ve Şerhi", a.e., sy. 9 (1999), s. 241-264; a.mlf., "Türk Edebiyatında 'Esmâ-i Nebeviyye-i Şerîfe'yi Tadât Geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'âtü's-safâ İsimli Risâlesi", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsîkîsi Dergisi*, II/4, Konya 2004, s. 159-172; M. Şinasi Acar, *Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya*, İstanbul 2004, s. 58; Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik: XII/XVIII. Yüzyıl*, Ankara 2004, s. 215-222; M. Kemal Özergin, "Müstakimzâde'nin Besteciler Fihristi", *Nesil*, IV/43, İstanbul 1980, s. 9-13; B. Kellner-Heinkele, "Müstakim-zâde", *El²* (İng.), VII, 724-725.



AHMET YILMAZ

MÜSTA'LÎ-BİLLÂH el-FÂTİMÎ (المستعلي بالله الفاطمي)

Ebü'l-Kâsim el-Müsta'lî-Billâh Ahmed b. el-Müstansır-Billâh Mead el-Fâtımî (ö. 495/1101)

Fâtımî halifesi
(1094-1101).

20 Muharrem 467'de (15 Eylül 1074) Kahire'de dünyaya geldi. 468 (1075) veya 469 (1076-77) yıllarında doğduğu da rivayet edilir. Halife Müstansır-Billâh'ın en kü-

çük oğludur. Babasının öldüğü, İsmâîliler'ce kutsal sayılan idü'l-gadir günü (18 Zilhicce 487 / 29 Aralık 1094) hilâfet makamına geçti. Ancak hilâfet, Müstansır-Billâh'ın Fâtımî akidesine uygun biçimde veliaht tayin ettiği büyük oğlu Ebû Mansûr Nizâr'ın hakkıydı. Buna rağmen Fâtımîler'in güçlü veziri ve başkumandanı Efdal b. Bedr el-Cemâlî kendisine karşı davranışlarından rahatsız olduğu Nizâr'ın yerine kız kardeşi Sittülmülk ile evli olan Ahmed'i Müsta'lî-Billâh lakabıyla halife ilân etti. Ebû Mansûr Nizâr da öldürülme korkusuyla İskenderiye'ye kaçtı. Burada Vali Nâsırüddeve Aftegin et-Türkî'nin desteğiyle Mustafa-Lidînillâh lakabıyla halife ilân edildi. Durumu öğrenen Efdal b. Bedr el-Cemâlî süratle İskenderiye'ye hareket etti ve başlangıçta zorlanmasına rağmen isyanı bastırdı. Nizâr ve Nâsırüddeve Aftegin esir alınıp Kahire'ye götürüldü; Aftegin hemen öldürüldü, Nizâr hapse atıldı (488/1095). Fâtımî-İsmâîlî davetinin tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden bu olaydan sonra Fâtımî İsmâîlîliği Müsta'liyye ve Nizâriyye olmak üzere birbirine düşman iki gruba ayrılmıştır. Mısır, Suriye, Yemen ve Hindistan'daki İsmâîliler Müsta'lî-Billâh'ı, Hasan Sabbâh'ın liderliğindeki İran İsmâîlîleri ise Nizâr'ı halife olarak tanımıştır.

Abbâsiler, Müsta'lî-Billâh döneminde Selçuklu desteğine güvenerek Fâtımîler aleyhindeki faaliyetlerini sürdürdüler. 488'de (1095) Bağdat'ta Fâtımîler'in nesep ve şecerelerinin şüpheli olduğuna dair bir yazı hazırlayıp her tarafa gönderdiler. Müsta'lî-Billâh devrinde Fâtımî-Selçuklu ilişkileri oldukça gerginleşti. İbnü'l-Esir, Selçuklular'ın Gazze bölgesine kadar ilerleyip Suriye şehirlerine hâkim olduğunu gören Fâtımîler'in Suriye'yi işgal etmeleri için Haçlılar'a davette bulduklarını kaydeder (*el-Kâmil*, X, 273). Bu dönemde Suriye ve Filistin'e hâkim olan Selçuklular Sünnîliği bölgede hâkim mezhep haline getirdiler. Bundan rahatsız olan Fâtımîler harekete geçip Kudüs'ü işgal ettiler, ardından bazı yeni siyasî ve askerî stratejiler geliştirmeye çalıştılar. Meselâ Müsta'lî-Billâh, Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş'a özel bir elçilik heyeti gönderip kendisini metbû tanımınısı ve bunun karşılığında askerî ve malî yardımda bulunarak kardeşi Dukak'ın Dimaşk'ı almasını sağlayacaklarını bildirdi. Rıdvân da bu teklifi kabul ederek hutbeyi Müsta'lî-Billâh adına okuttu. Bu durum

Sünnî İslâm dünyasında tepkiyle karşılandı. Rıdvân, yakın dostları Yağısyan ve Sökmen'in isteği üzerine dört hafta Fâtımîler adına okuttuğu hutbeye son verip tekrar Abbâsiler ve Selçuklular adına hutbe okutmaya başladı (12 Şevval 490 / 22 Eylül 1097).

Müsta'lî-Billâh döneminde Suriye Haçlı istilasına uğradı. Efdal b. Bedr el-Cemâlî, Haçlı istilasından kısa bir süre önce Artuklular'dan Sökmen b. Artuk ve Necmeddin İlgazi'nin hâkimiyetinde bulunan Kudüs'ü ele geçirdi (Şâban 491 / Temmuz 1098). Ancak çok geçmeden Haçlılar Kudüs'ü Fâtımîler'den alıp binlerce Müslümanı katlettiler (23 Şâban 492 / 15 Temmuz 1099), daha sonra Askalân'ı muhasara ettilerse de alamadılar. 493'te (1100) Kaysâriye ve Arsûf, 495'te (1101-1102) Yafa Haçlılar'ın eline geçti. Efdal b. Bedr ve Müsta'lî-Billâh, güçlü ordulara ve malî imkânlarla sahip olmalarına rağmen bölgeyi Haçlı istilasından kurtaracak ciddi bir cihad harekâtına teşebbüs etmediler.

Müsta'lî-Billâh 17 Safer 495'te (11 Aralık 1101) Kahire'de öldü. Çağdaşı tarihçi İbnü'l-Kalânîsi onun övgüye değer güzel hasletlere sahip olduğunu, askerlere ve halka çok iyi davrandığını söyler (*Târîhu Dimaşk*, s. 228). Müsta'lî-Billâh devrinde Mısır halkı Efdal b. Bedr'in gayretleriyle refah ve huzur içinde yaşadı. Yerine oğlu Âmir-Biahkâmillâh geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Kâsim İbnü's-Sayrafi, *el-Kânûn fi divâni'rr-resâ'il* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1410/1990, s. 100-101; İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 228; Ali b. Zâfir, *Ahâbârü'd-düveli'l-munka'ât'a* (nşr. A. Ferré), Kahire 1972, s. 82-86; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 497-498; IX, 8, 46, 208, 255; X, 273; Müstansır-Billâh, *es-Sicillâtü'l-Müstansırîyye* (nşr. Abdülmün'im Mâcid), Kahire 1954, s. 109-118, 140-152 (sicil nr. 35, 43); İbn Müyesser, *el-Müntekâ min ahbâri Mısır* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1981, s. 99; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 178, 180, 450; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1383/1963, V, 142-169; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımîyye*, Kahire 1981, s. 171-173; a.mlf. – Ali İbrâhim Hasan, *en-Nüzumü'l-İslâmiyye*, Kahire, ts. (Mektebetü'n-nehdâti'l-Misriyye), s. 133-135, 190; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi*, Ankara 1987, s. 168-169, 174-175; De L. O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 211-217; Farhad Daftary, *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*, London-New York 1994, s. 28-29, 176-179; a.mlf., *Muhallif İslâm'ın 1400 Yılı İsmâîlîler: Tarih ve Kuram* (trc. Ercüment Özkaya), Ankara 2001, s. 305-367; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1998, I, 176; II, 13, 53, 60, 62; H. A. R. Gibb, "al-Musta'li Billah", *El²* (İng.), VII, 725.



NADİR ÖZKUYUMCU